

Být svobodná, ale ne matka

Nositelka Nobelovy ceny píše upřímně o ženském světě, a muži tak mohou porozumět

Málokdy se stává, aby **Nobelovu cenu za literaturu dostal někdo zde dosud málo známý**, jehož ústřední román ale právě vyšel česky. A ještě méně často se stává, abychom si nad takto úchvatným dílem zároveň říkali, že to by jistě bavilo číst i toho, kdo normálně nečte. To všechno se týká *Roků* letošní laureátky Annie Ernauxové.

ONDŘEJ HORÁK
literární kritik

Po celém světě dnes lze potkat rovnou dvacítku nositelů Nobelovy ceny za literaturu. Přičemž hned tři z nich jsou z Francie. Řečeno sportovní hantýrkou, první útok francouzské literární reprezentace je velmi, velmi zkušební a nastupuje ve složení: Jean-Marie Gustave Le Clézio (1940), laureát z roku 2008, Patrick Modiano (1945), nositel za rok 2014, a letos k nim tedy přibyla Annie Ernauxová (1940).

Současný stav tak jen potvrzuje historickou bilanci. Francouzská literatura má totiž dosavadních držitelů nejvíce – když budeme počítat i Jeana-Paula Sart-

ra, jenž cenu odmítl převzít, je jich čtrnáct.

Vzhledem k věku Annie Ernauxové není divu, že její román *Roky* je bilanční. Naštěstí ho právě letos v létě vydalo v překladu Tomáše Havla nakladatelství Host. I když jsme museli roky čekat, než text v originále publikovaný v roce 2008 vyšel.

Letošní laureátce se na rozdíl od kolegů vůbec v českém prostředí dosud příliš nedařilo... Le Clézio debutoval *Le Procès-verbal* (1963), oceněný Renaudotovou cenou, zde vyšel již o dva roky později jako *Zápis o katastrofě*, v roce 1967 též druhotina *Horečka* (1965), následovaly další knihy. Patrick Modiano se českým čtenářům uvedl příznačně *Rodným listem* (1977) v roce 1982 a hned další rok tu byla publikována rovněž *Ulice Temných krámků* (1978), ověněná Goncourtovou cenou.

To Annie Ernauxová musela čekat až do devadesátých let, kdy zde vyšel útlý svazek přinášející texty *Misto* (1983), taktéž oceněné Renaudotovou cenou, a *Obyčejná žena* (1987), které se věnovaly jejímu otci a matce. Vidíme, že francouzská laureátka není pouze spisovatelkou autobiografickou, nýbrž co se týče témat všední, běžnou. Kdo nenapiše něco o svém otci a matce?

Potvrzují to i *Roky*. Již ten všední název... V den, kdy byla vyhlášena Annie Ernauxová nositelkou Nobelovy ceny, se vyhlášovala rovněž Cena Josefa Jungmanna a tu získala Zuzana Mayerová za překlad románu *Roky* (1937), v tomto

Jako by se tu potvrdzovala vyjádření, že dnes není možné psát romány, jen poznámky pod čarou: Ernauxová si to přebrala po svém a složila román z poznámek pod čarou

případě od Virginie Woolfové. Můžeme se hned začít zamýšlet nad tím, zda to není divné, že Virginia Woolfová Nobelovu cenu nezískala, zatímco Annie Ernauxová ano, ale mnohdy bývá problém v tom, že se literát nedožije požehnaného věku, kdy by mu byla patrně přičknu-ta.

To byl případ i Marcela Prousta, autora *Hledání ztraceného času*, jehož Annie Ernauxová v *Rocích* několikrát zmiňuje.

Byli by to debilové

Každého, kdo začne *Roky* Annie Ernauxové číst, musí trknout příbuznost se „stručnými dějinami dvacátého věku“, které napsal Patrik Ouředník (1957) pod názvem *Europeana* (2001).

Zároveň je tu však řada zásadních odlišností. Patrik Ouředník je neosobní, laonický, nešetří děsivě komickými detai-

ly. Například když v souvislosti s rukováním do první světové války píše: „A chudí lidé se těšili, že pojedou vlakem, a venkované se těšili, že poznají velká města a že zatelefonují na okresní poštu a nadiktují telegram manželce MÁM SE DOBŘE, DOUFÁM, ŽE SE MÁŠ TAKÉ DOBŘE.“

To Annie Ernauxová je osobní, i když specifickým, chladným způsobem – píše o sobě v er-formě, přesněji řečeno v sie-formě, jako o románové postavě. Její kniha se nesnaží být co nejstručnější a nejuvěstižnější, naopak vypadá jako sklad veškerého stavebního materiálu, který byl nalezen a snesen na jedno místo. A na rozdíl od českého spisovatele žijícího ve Francii není ve formulacích tolik efektní, spíš se zaměřuje na přesnost.

Pro to všechno jsou *Roky* nejméně třikrát tlustší. Annie Ernauxové nejde jen o příznačné detaily, nýbrž o to, aby svou paměť využila, aby vyexpedovala maximum toho, co má na skladě. Je to časosběrná metoda aplikovaná na sebe samu.

Ještě jedna maličkost: je tu taky patrná odlišnost kořenů francouzské a české literatury. Francouzská je ta psaná, v té české je silně přítomna mluvená řeč. Jen kolik vět v Ouředníkově textu začíná návazně, slůvkem „A“. Což je odraz dalšího faktu: ona seshora analyzuje dobu a budouje svůj román, zatímco on zespoda pozoruje a potměšile komentuje.

Osobitost *Roků* vychází právě z toho, že text působí jako jedno velké skladiště, kde se sbírá materiál na onen velký román, a sbírá se tak dlouho, až se zjistí, že

tento koncept, tento přeplněný sklad, to už je ono. Jako by se tu potvrdzovala skeptická vyjádření, že dnes již není možné psát romány, pouze poznámky pod čarou: Annie Ernauxová si to přebrala po svém a seskládala román z poznámek pod čarou.

Poddát se času

Dalo by se to říct ještě jinak, snad jasněji: literát je ve svých dílech většinou více či méně autobiografický, a to více či méně přiznaně – autorka *Roků* v obou případech rozhodně více. Přičemž, jak postupuje jeho život a psaní, tak svůj osud nutně porcuje podle toho, do jaké etapy se dostal – a podle toho ho rovněž nasvěcuje či interpretuje. A též leccos vykrajuje, aby se tolik neopakoval. Jenže pak se ocitne v určitém bodu, kdy už je mu jedno, že se bude opakovat, protože potřebuje nahlédnout svůj život jako celek.

Jde o nedlouhé období, které je obtížné nepropást. Tvůrce musí mít již schopnost bilancovat, ale zároveň na to ještě musí mít sílu: poddání se přirozenému plynutí času. Je to něco jako poslední velký, tichý výkřik, než začne být spisovatel slabý, mnohomluvný, popletený, cokoliv... Zdá se, že *Roky* jsou přesně plodem takového stadia. Možná by se dokonce dalo říct, že český čtenář má to štěstí, že nebyl uondán řadou předchozích knih Annie Ernauxové. A nejen předchozích. Letos vydala prózu o vztahu s výrazně mladším milencem – o čemž je řeč již v *Rocích*.

Pokračování na straně 12

Kdybychom chtěli *Roky* přirovnat k něčemu z české literatury, asi by se pro to nejlépe hodila životopisná trilogie *Svatby v domě – Vita nuova – Proluky* Bohumila Hrabala, napsaná kolem jeho sedmdesátky. Rovněž se jedná o onen poslední velký, tichý výkřik, kde už nechýbí odvaha k upřímnosti, s níž ladí únava z fabulování. A zatímco v *Rocích* o sobě autorka mluví jako o ní, v této trilogii se zas Bohumil Hrabal nazírá z pohledu své ženy Pipsi: „... a tam nahoře zvolna přicházel spánek a já jsem dole někdy litovala že nemáme děti že jsem děti nikdy neměla protože můj muž miloval děti a tak kdybych měla s někým dítě tak by s velikou radostí je adoptoval protože se lekal že kdyby on měl se mnou děti tak by to určitě byli debilové...“

Sex naháněl stud

Možná to k mnohým bohužel vůbec nepropadne, neboť zprávy o udělení Nobelovy ceny zůstávají kdesi v horních intelektuálních patrech. Nicméně je dobré to zdůraznit: nejenže *Roky* nejsou knihou čtenářsky náročnou, nýbrž jsou též textem, v němž se musí najít snad každý, neboť pojednává o životě, který se pohybuje od mládí ke stáří, od směřnosti jedné generace ke směřnosti těch, kteří se předtím u rodinného oběda v duchu svým předkům posmívali. Taky jde o cestu od venkovské chudoby k bohatství velkoměsta, jelikož od druhé světové války se máme čím dál lépe.

Důkazem toho, že Annie Ernauxová není žádná zabeďná intelektuálka a že Francie je země se silnými tradicemi, je hned několik zmínek o Tour de France, jež zkrátka k létu neodmyslitelně patří: „Spí odpoledne, probouzí se v provinčním pocitem, že se vyčleňuje ze světa, jako když se kdysi jednou probudila až dlouho poté, co Jacques Anquetil dojel do cíle etapy Tour de France.“ Stejně přirozeně o řadu let později zaznamenává vítězství francouzské fotbalové reprezentace na domácím mistrovství světa, v tomtéž roce, jako bylo české Nagano.

Na konci román poněkud ztrácí tempo, ale autorka si to sama uvědomuje. Ví, čím to je, a umí to skvěle formulovat: „Na rozdíl od období dospívání, kdy s jistotou pozorovala, že se rok od roku, dokonce měsíc od měsíce mění a svět kolem ní strnule stojí, se nyní cítí nehybná ve světě, který běží.“

Kromě luxusu – gramofon, auto, byt, dokonce mobilní telefon! – se zvyšují rovněž hygienické návyky a na postupu je i ženská emancipace. *Roky* jsou vlastně velmi feministickým počinem, ovšem tím se správným účinkem. Annie Ernauxová si na nic nestěžuje, nikoho neobviňuje a nemá žádné požadavky. Pouze ukazuje, a tak dává možnost si to všechno promyslet a uvědomit – též v tomto směru jsou *Roky* skutečně vynikajícím dílem.

Jako by tu totiž bylo něco konečně odkryto, kdo to ta žena je – jaká opravdu je. Je tu velká frekvence pasáží o menstruační a onanii, aniž by se však jednalo o snahu být divoce odvážný, vždy je to věcné. Nechýbí ani věty odkrývající mladickou nejistotu: „Sex jim, stejně jako jejich matkám, naháněl stud. Neustále existovala klukovská a holčičí slova, žádná dívka by neřekla ‚udělat se‘, ‚ocas‘ ani nic podobného, tělesné orgány jmenovaly jen

Annie Ernauxová (* 1. září 1940, Lillebonne), francouzská spisovatelka a učitelka literatury

FOTO PROFIMEDIA

s odporem, termíny ‚vagina‘ nebo ‚penis‘ dokázaly vyslovit pouze tlumeným, pozměněným hlasem.“ Jenže ona nejistota, jak si Annie Ernauxová uvědomuje, se samozřejmě týká i jinochů a otců.

Antikoncepce a AIDS

Annie Ernauxová nezapomíná na časy, kdy Pétain byl ještě brán vážně, pak omlouván, načež z něj najednou byl směšný panák. Totéž se nevyhnulo ani dalším: „Když se znovu objevil de Gaulle – kde se vzal? doufalo se, že už je definitivně pryč – a s ústy zkřivenými znechucením promluvil o ‚svinčiku‘, tak i ten, kdo ho dobře neslyšel, musel postřehnout všechno to aristokratické opovržení, jež v něm vyvolávala revolta, zhuštěné do jediného slova, v němž byly obsažené exkrementy, kopulace, živočišné hemžení i volný průchod pudů.“

Autorka *Roků* se umí vynořit nad hladinu nashromážděných postřehů a fantasmaticky shrnout určité období. Například když říká, že ona svobodná etapa mezi rozšířením ženské antikoncepce a objevením se AIDS, kdy se člověk opět musel začít při sexu bát, byla příliš krátká. A skvělé jsou i jednotlivé detaily – kupříkladu poznámka o tom, že po druhé světové válce již málokoho zajímala válka alžírská, vietnamská či další. Jednak lidi chtěli mít už od válčení klid, jednak tyto konflikty byly s hitlerovským běsněním nesrovnatelné a též nepřehledné: „Nikdo by nedokázal říct, kolik roků už se navzájem zabíjejí Iránci s Iráčany, jak dlouho se Rusové snaží zlomit Afghánce. Ještě

Roky jsou velmi feministickým počinem, ovšem tím se správným účinkem. Autorka si na nic nestěžuje, nikoho neobviňuje a nemá žádné požadavky. Pouze ukazuje.

”

méně se toho vědělo o důvodech, proč tyto konflikty vznikly, panovalo hluboké přesvědčení, že o tom nic nevědí ani samotní protagonisté.“

Je tu zmínka o Africe, kde všechno byl zmar a jež byla považována za „odstrašující kontinent“, a rovněž o neutuchajícím rasismu, kdy Francouzi nejsou všichni, kdo žijí ve Francii, bílí jsou minimálně francouzštější. Taky Annie Ernauxová neopomine ze zapomnění vyvolat pocit, jenž vyvstal při pohledu na lidi z východního bloku, když se odstranila železná opona: „Dojímali nás nezkušeností s konzumním způsobem života. Nakonec nás však podívaná na kolektivní lačnost po materiálních statcích začala rozčilovat. Ukázalo se, že nedosahují úrovně ryzí, abstraktní svobody, kterou jsme pro ně stvořili.“

Roky jsou zkrátka přínosné a okouzlující především tím, že připomínají výtah,

který se zastavuje v každém patře. Protože z odstupu převládá tendence kondenzovat a vypouštět určité mezistupně – nejen proto, že jsou nám třeba nepříjemné, nýbrž i proto, že přirozeně máme sklon pomíjet vývoj a zdůrazňovat až „konečné stavy“.

Co z nás dělá panny

Annie Ernauxová připomíná, co znamenalo v poválečných letech potkat na ulici spolužačku z bohatší rodiny – taková dívka by ji nikdy nepozdravila. Jak člověku, který přijel ze studií domů kvůli vyprání prádla, najednou rodiče připadali cizí, nedostateční, naivní. A také co bylo tehdy bráno jako zničení si života: „Svobodná matka pozbyla vši ceny a mohla doufat v jediné, že se pro ni nějaký muž obětuje a bude ochoten ji přijmout i s plodem jejího hříchu.“ Proto se tak často sahalo k – pokoutně dělaným a nákladným – potratům.

Vdanou maminku naopak vyděsilo vědomí, že dobyla všeho, o čem snila: „S pocitem nasycenosti, který rozveselil tváře její nové rodiny, provázeným broukáním probuzeného miminka, jí problemskl přechávil dojem dočasnosti. Udivilo ji, že je tady a že získala vše, po čem toužila, muže, dítě, byt.“ Načež přišlo i vysněné stěhování z provincie do Paříže. Ve víru velkoměsta se ovšem čas zrychlil natolik, že člověk pořád nestíhal. Navíc měl plně ruce práce s rodinou, a tak se ani ve volném čase nevydával na místa v metropoli, o nichž zamlada léta marně snil.

To už je ale dávno. Annie Ernauxová si uvědomuje, že vše musí pokračovat a člověk chce pořád víc. A tak přicházejí rozvody a milenci: „Ženy měly pocit, že sex jenom s jedním mužem z nich dělá panny. Interval mezi měsíčky jako by se zkracoval... Vracely se na rozlehlé tržiště flirtu a svádění, zjišťovaly, že dobrodružství, která svět nabízí a od kterých je odvedlo manželství a mateřství, mají znovu nadosah.“

Vedle toho si autorka *Roků* všímá i dalších posunů: „Naděje a očekávání se od spotřebních věcí přesouvaly k udržbě těla, k nekonečnému mládí. Na zdraví měl člověk právo, nemoc byla nespravedlnost, kterou je nutné co nejdříve napravit.“ Zaznamenává též, že generace jejich dětí neutíká z mateřského hnízda, naopak si do dětských pokojů vodí své partnery a tam s nimi souloží. A potom je tu ještě podstatná záležitost, na niž dnes narážíme na každém kroku: „Hrdost na to, co člověk dělá, nahradila hrdost na to, čím je – žena, gay, venkovan, Žid, Arab a tak dále.“

Opора pro život

Roky se samozřejmě nevyhýbají ani komentování řady filmů či knih, většinou opět ve výčtech toho, co kdy bylo moderní. Velmi vtípná a zároveň přesná je tu definice francouzského nového románu, tedy skupiny prozaiků, kteří se kdysi pokusili experimentovat a nahradit klasický román. Ovšem vyšel z toho experiment nudný: „Objevoval se ‚nový román‘, Butor, Robbe-Grillet, Sollers, Sarrautová, všichni ho chtěli mít rádi, ale nenacházeli v něm dostatečnou oporu pro život.“ Ano, to se ještě skupinkařilo a experimentovalo.

To v *Rocích* dostatečnou oporu pro život jistě najdeme. A pokud byla v úvodu řeč o tom, že nedílnou součástí takové zdařilé životní bilance je upřímnost, potom v textu samozřejmě nemohou chybět ani zmínky o samotné psaní. Dočteme se tak, že autorka si do deníku ve dvaadvaceti napsala: „Jestli nesplním slib, že do pětadvaceti napíšu román, zabiju se.“

I o pár desetiletí později, když Annie Ernauxová mluví o románu, se zdá, že mluví právě o *Rocích*: „Od té doby, co je znovu sama, ji napadají myšlenky a začíná pocity, které v partnerském soužití ustupují do pozadí – tak přišla na záměr napsat o ‚osudu jisté ženy‘ od roku 1940 do roku 1985, něco na způsob Mau-passantova *Jednoho života*, zaznamenanat pocit času procházejícího skrz ni i mimo ni v širším dějinném rámci, ‚totální román‘, který by se završil oprostěním od všech věcí i bytostí, od rodičů, manžela, dětí odcházejících z domu, od prodaného nábytku.“ Zde je podstatné slovo „oproštění“, k němuž musí člověk přirozeně dozrát. Musí k němu nejen najít odvahu, ale mít též schopnosti, aby své životní dílo v příhodné době tak samozřejmě vystříhl.

A ještě o něco dále: „O své, zatím stále neexistující knize má představu, že by měla vyvolat stejný dojem, jaký v ní ve dvanácti letech vyvolala četba *Jihu proti Severu*, později *Hledání ztraceného času* a nedávno *Života a osudu – plynutí světa a stínů na obličejích*.“ Na konci tohoto dlouhého chystání se je nalezení času, jímž procházela a jenž procházel skrze ni. Ona se jmenuje Annie Ernauxová.